

54.133

К 685 ✓

В. Е. Коростелев

**ИЧТИГ
ЛУГУШ ООРУЛАРЫ.
ОЛОРЛО ТАРТЫЖАРЫ**

ОБЛНАЦИЗДАТ · 1952

ЧИТАЛЬНЫЙ ЗАЛ
Библиотека
-5128-

616.3 (3/4)T

к-68

В. Е. КОРОСТЕЛЕВ

ИЧТИНГ ЈУГУШ ООРУЛАРЫ.
ОЛОРЛО ТАРТЫЖАРЫ

Алтай тилге С. Суразаков кочурген

ЧИТАЛЬНЫЙ ЗАЛ

ГОРНО-АЛТАЙСКОЕ
БИБЛИОТЕКНОЕ

Горно-Алтайский областной
национальный издательство

Горно-Алтайск * 1952

54-133'

K 686

5-КВЕНИ 70

ИЧТИН ЈУГУШ ООРУЛАРЫЛА ООРЫДАТАН МИКРОБОТОР

Ичтин тиф оорусу, паратиф ле дизентерия кижинин ичин оорыдатан југуш оорулар болуп јат.

Ичтин тиф оорусула, паратиф ле дизентерия деп оорулардан кыска палочкалар ошкош микробтор оорыдып јат. Ол микробторды көслө көрзө, көрүнбес, је микроскоп ажыра көрзө, олар көрүнө берер.

Ичтин тиф оорусынын ла паратиф деп оорунун палочкалары туш башка сарбайыжып калган 8—12 кирези чичке учуктар ошкош жгутиктерлү болуп јат. Микробтор бу жгутиктердин болужула кижинин ичинде түргөн жылыжып јүрет. Дизентерия оорунун палочкаларында ондый жгутиктер јок, олар алдынап бойлоры жылыжып болбой јат.

Бу микробтор кандый бир немелерге киреле, узак өйгө тынду јадар. Ичтин тиф оорусынын ла паратифтин палочкалары сууга эмезе јердин чыкту кыртыжына учураганда 3-6 неделеге јетире өлбөй, тынду јадар аргалу. Бу микробтор уборныйларда ла чөп-чөлгө төгөтөн оролордо узак өйгө өлбөй, тынду јадар аргалу. Кунинг чогы тийип, јерди кургадып ийгенде, ичтин југуш ооруларыла оорыдатан микробтор түргөн өлүш калат. Ол микробтор соокко узак чыдажып, тошто до өлбөй артып калар. Кандый бир немени кайнатса, ичтин југуш ооруларыла оорыдатан микробтор бир канча минуттын бажында

длб берет, је 60 градуска јетире изитсе, бир частыг туркунына длбдй, чыдажып турат. Дизентерияныг палочкалары дезе ондый чыдамкай эмес. Олор сууда 5—8 кунниг туркунына, сүтте ле сүттен эткен аш-курсакта дезе 21 куншц туркунына длбдй, чыдажып јадар.

ИЧТИГ ТИФ ООРУЗЫНАГ ЛА ПАРАТИФТЕН КИЖИНИГ ООРЫРЫ

Ичтиг тиф оорузы ла паратиф деп ооруныг микробторы југушталган аш-курсакла эмесе ичкен суула кожо кижиниг ичи-кардына барып, оног ары ичи-каршыныг берстерине блдуп, ондо кбптбй јат, канла кожо кижиниг бастыра эди-канына таркап, оны југушталтып турат. Оору баштапкы неделеден ала кижиниг анчадала ичкенге ичегезин тыгыда оорыдып турат.

Кижн ичтиг тиф оорузыла југушталган кийининде 12—14 кун блтб, ооруныг баштапкы темдектери билдирер, паратиф ооруныг баштапкы темдектери 5—8 кунниг бажында билдирер. Ооруныг југушталганынан ала оныг баштапкы темдектери билдирерине јетире блди јажыттубдй деп айдар. Јажытту блдб микробтор кижиниг эди-канында кбптбй блзуп јат, оору дезе јарт билдирбей турар.

Ичтиг тиф оорузыныг јажытту блн блткбн кийиншиде, оору кижн чинези чыгып, уфадан, удабай чагы чыгып турганын сезип турат. Кижиниг бажы оорып, уйкузы келбей, курсак јипр кфуни келбей турат. Ооруныг ондый блнинде кижн кыјыктап, кезикте јерге отуруп болбой турар. Оору кижиниг эдиниг соогы јайылып, температуразы эмеш кбдурлап туратан учурлар бар. Мындый блдб, кижн оорып та турза, бажып, кбп сабазында иштенип јурет. Је ондый да

болзо, кижининг оорузы тынып, чинези чыга бергенде, ол эрпик жокто төжөккө жада берет.

Оору кижининг температурасы табынча көдүрүлүшү, баштапкы неделенин учында 38—40 градуска жетип, ошого до бийиктеп турат.

6—7 күнөөг ары ичтинг тиф оорузынын тыныгыда оорыдатан өйи башталып жат. Тыныда ооруп турган кижини түндө улаарын турар, кезикте онын санаазы да эңделип турар. Оорунун башталганына ала 9-чы күндө оору кижининг төжүндө, ичинде каа-жаа жаан эмес толбулар көрүлүп келет. Каа-жаа учуралдарда ондый толбулар кижининг колына да будынага чыгып турар. Кижини мынайын тыг $1\frac{1}{2}$ —2 неделенин туркунына оорыйт. Оору кижининг температурасы бийиктеп, 39—40 градуска жетип турат. Кижининг курсак жип күүни келбес; жүрегинин ижи уйадап турар. Оору кижининг эди пзү, терезин колло тутса, кургак болор, эриндери кургак, кезикте жарылып турар, тили кургак, тилинин үсти агара берет.

Оорунун башталганына ала 3-чи неделенин учында эмесе 4-чи недеге башталып турарда, оору кижининг температурасы табынча жабызай берет. Оору кижини ондолып, курсакты жип, табынча жазыла берет. Кижини тиф оорула 4—5 неделенин туркунына ооруп жат.

Же кезикте ичтинг тиф оорузы узак жазылабап чамыкканда, кижини сүрөөн тыг оорый берет.

Ичтинг тиф оорузы тыгып, кижининг бастыра эди-канын жүдүштөлтүп ийзе, оору кижини удабай өлбөрдөн до маат жок.

Ичтинг тиф оорузы тыг чамыгала, кижининг ичегелерининг кан акканы ла ичегелери жарылганы анчадала жеткерлеу болуп жат.

Кижини ичтинг тиф оорузыла оорыганда, кижини-

нинг анчадала ичегелери тын оорып турар деп брб айдылган. Мынайып оорыган кижининг ичкк ичегелерининг ич жаны 3-чи педеледе балутый берер, ошон улам ичегелердег кап акканы ла ичегелери жарылганы жүрүмге жаап жеткерлү.

П а р а т и ф деп оору ичтин тиф оорусы чылап ок бдр, же паратиф оору ичтин тиф оорусынаг амен кирелү болор.

Же кезикте кижн ичтин тиф оорусынаг ла паратифтен 5—10 күнниг туркунына жеңил оорыйла, жазалып та туратап учураадар бар. Оору мынайып жеңил бткбн тушта, оны билерге күч, онойып оорыган улус кезикте жатпай, медицинский болуш жогынаг жазылып калат. Ооруны медицинский болуш жогынаг, жеңил бткүргеп улус бскб улуска сүреен жеткерлү, пенинг учун дезе, озор бойышыг оорусын сеспей базып жүреле, ооруны бскб улуска таркадын турадылар.

КИЖИ ДИЗЕНТЕРИЯДАГ ООРУЫРЫ

Дизентерияла жүгүшталган бйдбг ала 3—7 күн бткбн кийиниңде оорунун баштапкы темдектери билдирер. Дизентериядан оорый берген кижн бастыра бойы оодылып калгандый болор, онын чинези чыгып турар, улам ла жерге отурап күүни келер, жерге отурап күүни келгенде, ичи оорып турар. Оору кижининг температурасы 39 градуска једип, ошон до бийик кбдүрүлип турар. Оору башталардан ала оору кижн жерге отурапы улам ла кбптбп, сутказына 15—30-ка једип турар. Жерге отурганда, канду жылжыркай неме чыгар. Кижининг ичи кура тартылып, күүни булгалып, кезикте кустурып та турар. Дизентерияла тын оорыган кижининг санаазы карангуйлап, жүрегининг ижи уйдапай берер.

Дизентерияла тыг оорыбаганда, оору кижини 5—10 күнниг бажында жазылат, тыг оорыганда— 2—3 неделениг туркунына оорыйт.

Дизентерия оору жаантайын бу бичигени айынча өдөр эмес. Кезикте жерге отурганда, канду жылжыркай неме чыкпай жат. Кижини онойын оорыганда, дизентерияны билерге сырагай күч. Дизентерия кезикте кижини тыг кыжыктатпай да өдөр. Дизентерияла мынайын жеңил оорыганда, оору кижини медицинский болуп жогынан, базын жүрүп, жазылып калат. Дизентерияла жеңил оорыган эмесе оорыганын жарт билбеген улустын ортосында хронический (узак өйгө оорыдатан) дизентериялуу улус көп учурайт. Дизентериядан тыг оорыган кижини узак өйдүн туркунына, кезикте көп жылдардын туркунына такын-тактын ооруп турар.

Оорузы жеңил ооруп турган кижини ле онойын ок хронический дизентериядан оору кижини өскө улуска анчадала жаан жеткерлүү болуп жат. Хронический оору кижинин оорузы билдирбей ле турган болзо, ол кижиден узак өйгө микробтор таркап жат деп, чокум жарталган.

ИЧТИН ТИФ ООРУЗЫНАН, ПАРАТИФТЕН ЛЕ ДИЗЕНТЕРИЯДАН ООРЫГАН УЛУСТЫ ЭМДЕЕРИ ЛЕ КИЧЕП КӨРӨРИ

Ичтин тиф оорузыла, паратифле, дизентерияла оору улусты больницага эмесе госпитальга тургуза ла салар керек. Мындый оору улусты айылда артырарга сырагай жарабас. Больницага салып эмдегени оору кижинин бойына да, оныла кожо жаткан өскө дө улуска жаан учурлу болуп жат, ненин учун десе, оору кижини эмдеер учреждениеге түргөн апарып салгажын. оны ондо

түргөн эмден јат, оның оорузы десе су-кадык улуска јукпас. Онын учун оорунын баштапкы ла темдеги билдирзе, кыйалта јоктон врачка кб-руңер керек. Кандый бир кижини ичтинг југуш тиф оорузыла оорып турган деп серемји болгоннан улам кезек дйгб айылында артыргаңда, оны башка кынта тудуп, эмезе башка бдлуп салган тодыкта јаптырала, југуш ооруду кижини кичеи кбрбтбн бастыра ээжилерди кыйалта јок будурер керек.

Ичтинг тиф оорузыла эмезе паратифтен оорыган кижн тбжбктб јадар ээжини кыйалта јок будурер учурау, ичинг учун десе, бу оорулар јенил де бдун турган болзо, јерге отурганда кижинин ичегелеринен кан арып ла ичегелери јарыдала, јеткер болди чамыгардаг да маат јок. Оору кижинин јалмажы ойылбазын деп, јангыс келтейине узак јатырбай, оны улам сайын андандырып турар керек.

Оору кижининг оозын кичеи кбрун, арутап турары јаан учурау. Оору кижининг бойынын чыдалы јеткелди болзо, ол тиштерин тиш арчыыр щеткала, порошокла бойы арчып турар учурау. Тыг оору улустын оозын десе, 2 процент борный кислота эмезе сода чейген сууга чыктыткан вагадаг эмезе мариядан эткен томпондо араай арчып турар керек. Оору кижининг эриндери де тили јарылбазын деп, ганцериниле сурткунстен турза јакшы. Оору кижн морсты эмезе торбосын суузын кошкон суузынды улам сайын, кбнтбг ичинг турзын деп, кичеип турар керек. Оору кижини јакшы талзыкту ла ичеге-карында јенил ооктолып бышкадый курсакла азыраар керек. Врачтын јакымтазы аайынча оору кижиге каймак, јетире быжырбаган јымыртка, балыктын уркенезин, кайылтапаган сарју, прае-так, суйук мун, кисель, оок сукайры берер; оору

кижи оро узеери, витаминдерди (жаңы узуи алган фрукталарды, јилектин јулугын) јеткилине чейин учурлу.

Дизентериядан да оорыган улуесты бу өрөгн айдылган ээжилер аайынча кичееп көрүп, азыраар керек. Мынайып оорыган кижини сүрекеп јакшы изидип турары (грелка салып, изу суузын берери) јаап учурлу болуп јат. Оорунын јазылары врачтын јакылтазы аайынча берген курсактаг да камаанду болуп јат. Дизентериядан оорыган кижиге врачтын јоби јогынап турарга јарабаас.

Ичтин југуш ооруларынан оорыган кижини айылында јатса оны жаңыс кижини кичееп көрүп учурлу.

Оору кижини кичееп көрүп јүргөн кижини врачтын јакылтазы аайынча чеберлер учурлу. Оору кижинин јерге отурган тезегине ле чүштеген чүжине хлорный череттин 10 процент чейинтизин (эки катап көп) кожоло, 2 часка тургускап кийинде уборныйга апарып төгүп ийер керек. Уборныйдын эжигинин тутказын, полып, стенилерин ле отурар јерин хлорный череттин чейинтизине, карболовый кислотала күнүң сайын арчып турар керек.

Оору кижини банка аяк-калбакту болор учурлу, курсак ичин божогоп кийинде онын аяк-калбагып жааптайып кайнадып турар керек. Оору кижинин јигеп курсагынын артканына дезинфекция эдетеп коронду чейинти урала, 20—30 минуттын бажында уборныйга эмезе аш-курсактын артканын төгөтөн ороого апарып төгүп ийер. Оору кижинин ич кийими, простыналарып, јастык-төжөгинин кыптарып ла коларткыжын јунардан озо содалу сууга 30 минут кайнадар керек. Оору кижини јаткан туранын полын, орынды, отургуштарды, эжикти ле эжиктин туткаларып

хлорный череттин, хлорамининг эмесе карболо-
вый кислотанын чейнитизине улуштеген белд
бир кунде бир катаптан ас эмес арчып турар
керек.

Оору кижии жаткан турада чымыл жок болор
учурлу. Туранын кбзибктдрин мараяла эмесе
сеткала кбжбгблбп салганы жакшы. Турага кир-
ген чымылдарды блтүрүп салар керек. Оору ки-
жини кичееп кбрүп жүрген кижии ле онойып ок
оору кижиге келип жүрген бекб улус колдорун
самындап жакшы жунар учурлу, оору кижини тут-
кан кижии колдорун лизолдын 3 процент чейин-
тизиле жууун турар учурлу.

Оору кижининг колдорун микробтор блтүрө-
төн чейинтиле база онойыл ок жууун турар. Оору
кижининг колы-будунунг тырмактарын кыскарта
кезин салар керек. Оору кижии жаткан кынта кур-
сак ичерге жарабаc.

Албаты-юлды азырап турган учреждениелер-
де иштеп турган улустын билезинде ичтинг жу-
гуш оорузынан оорыган кижии бар болгожын,
оору кижини больницага аларын, айылынын ичи-
не дезинфекция этпегенче, оорды оидо иштет-
пес учурлу.

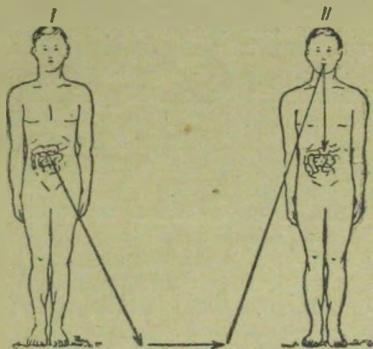
ИЧТИНГ ЖУГУШ ООРУЛАРЫНЫН ТАРКААРЫ

Ичтинг тиф оорузынан паратифтен, дизенте-
риядан оорун турган улус ла онойыл ок бацыл-
лалу улус ичтинг жугуш ооруларынын тбс тар-
кадачылары болуп жат.

Ичтинг жугуш ооруларыла ооридатан микроб-
тор оору улустын ичи-кардында жадып, оору ки-
жининг жерге отурган тезегиле кожо ума жок коп
чыгып турат. Ичтинг тиф оорузы ла паратиф
оорунын палочкалары онойыл ок кижининг чуш-

еген чўжиле кожо чыгып турат. Ондый микроб-
ор југуштаалган аш-курсакла, ичкен суула ко-
жо кижининг ичи-карды на барып, ошон улам
оорыдып турат.

Оору улустын ич кийимдери ле јерге отура-
тап ла чўштейтеп тоскыштары ичтинг оорузып
таркадарга јаан арга берет. Оору кижининг эдиш-

1-кы јур. Ичтинг оорулары оору кижидег кадык
кажиге кавайда југатавын коргўзип турган
схема.

де, анчадама колдорында база онойып ок кирлў
колыла туткан немелерде микробтор бар болор-
дон маат јок. Оору кижининг ич кийимин, тос-
кыжын туткан колло кижин ичтинг тиф оорузынын
эмезе дизентериянын микробторын оозына экелип,
аш-курсакка эмезе јўзун-јўур немелерге јуктырар-
дан маат јок. Онын учун ичтинг југуш ооруларын
кирлў колдын оорузы деп адагылайт.

Кезикте улус ичтинг тиф оорузынан, пара-
тифтен эмезе дизентериядан оорыйла, јазылган

да болзо, олардон бу оорулардын микробторы чыгып турат. Ондый улус бацилла алып жүргөн улус деп адалар. Ичтин жүгүш ооруларынан оорыйла, жазылган улустан ичтин тиф оорусынын, паратифтин ле дизентериянын микробторы узак ыйго чыгып турат. Ичтин тиф оорусынан жазылган улустын 5 процентке шыдарынан бир айдын туркунына микробтор чыгып жат.

Эди-канына ичтин тиф оорусынын эмезе дизентериянын микробторы кирген кижн кезикте ооруны жеңил өткүрөр эмезе сыранай оорыбас. Же ондый кижн бациллаалу болуп калар.

Мынайын, ичтин жүгүш ооруларынын микробторын алып жүргөн улус канча-канча жыл эмезе он до жылдын туркунына хронический оорулу болуп артардан маат жок.

Улус мынайын ичтин жүгүш ооруларыла оорыдатан микробтор алып жүргөндөрин сесней, бойлорын ару-чек тудар ээжилерди керекснбей жүрүп, бекд улусты жүгүштаттын, ооруны таркадын турадылар. Олор бойлорынын колыла эжиктердин туткаларын, аяк-казанды да бекд до немелерди онойын ок ичер-жиір аш-курсакты жүгүштаттын турадылар.

Чийге эмезе сок бойынча ичтен-жиитен аш-курсакта (сүтте, студеде, кремде ле оной до бекддбринде) ичтин тиф оорусынын ле дизентериянын палочкалары жаныс ле тирү артып турган эмес, же база кбитбн то турат. Шак онын учун бациллаалу улус аш-курсак белетеер производстводордо ле албаты-жонды азыраар предприятелиерде (кухнияларда, столовийларда, буфеттерде, булочныйларда ле оной до бекддбринде) иштегенде, жаан жеткерлү болуп жат.

Бациллаалу улус столовийларда поварлар болуп иштегилейле, кбн улусты ичтин тиф оорусыла жүгүштаткан деп жарталган.

Темдектезе, бациллалу бир кижини столовыйда новар болуп иштеген бидни туркунына ичтин тиф оорузыла 65 кижини југушталткан.

Бациллалу бир уй кижини кухняда иштеген турала, ичтин тиф оорузыла 228 кижини југушталткан учурал болгон.

Кезикте ичтин тиф оорузынын кбйлбп чыгатай шылтагы сүт болуп турат. Фермадан сүт алып, балдардын учреждениелерин ле городтын јурт улусын јеткилдеп турганынан улам ичтин тиф оорузы бир тушта онойып кбйлбй чыккан, онын шылтагы неде болгон дезе, бу фермада иштеген улустын ортозында, анчадала уй саачылардын ортозында ичтин тиф оорузынын југушту микробторын алып јүргөн улус бар болгон эмтир. Фермада санитарный иингеу јок болгонынан улам бациллалу улус уйларды саан. сүтти шүуи, кемјин иинген турала, сүтти југушту микробтордо југушталтын койгондор. Ол сүтти кайнатпай ичкен улус дезе ичтин тиф оорузыла оорыган.

Ичтин југуш ооруларын анчадала чымылдар тын таркадып јат. Чымылдар јымрткаларын бтбккб, кижининг тезегине ле ан-курсақтын таптапчызына салат. Чымылдар турген кбптбн бзбр аргалу. Бир эжер чымыл јарамыкту айлангада јүргежин, јай туркунына канча-канча ондор миллион тоолу чымылдар бекүрер аргалу деп јарталган. Туранын ичинде јүргөн чымылдар кандый ла быјар немелерге отуруп, оной кижини јаткан турага учуп келеле, микробторды ан-курсакка, казан-айакка ла кижининг јылаган эдине (колына, јүзине) јуктурып турат. Оной улам су-кадык улус ичтин тиф оорузыла, паратифле, дизентерияла југушталардан маат јок. Оорыган улустын тоозы анчадала июль, август айларда, чымылдар сүрсен кбптбн бзбп турган туш-

та, көптөн турганын ичинжү жарт көргүскөн.

Ичтин жүгүш оорулары, анчадала ичтин тиф оорузы да паратиф ичкен суу ажыра жүгүштөлдү жат. Кижинин тезеги чейилдип, сарзу суула кожо агын, суу алатан жерге кирип, сууны кирттеп, сууга микробтор кирип турат. Водопроводтордон, буунтылардан, көлдөрдөн, агын суулардан, карасуулардан, колодецтерден ондой сууны алала, жүгүштөлөр микробторун жоготпой ичкежин, ичтин тиф оорузы көйлөп чыгардан маат жок. Каналла агызып турган жүзүн-жүзүр быjarлу суу водопроводный (ичтен суу агын турган) трубаларга киргенинен улам ичтин тиф оорузы сүрөкөй тын көйлөбөр.

Уборналарга эмесе быjar суулар агып туратан жерлерге жуук турган колодецтердин суузы эн озо жүгүштөлдү турат. Колодецтерди жазар тушта да оларды тузаланар тушта санитарно-гигиенический ээжилерди будурбесе, колодецтердин суузы онойып ок киртий берерден маат жок. Колодечти эбиреде жерди ару-чек тутназа, срубында тежиктер бар болзо, эмесе колодечтен кирлү көйкөлө суу алып, онын жапына кийим жууганда, колодечтин суузы онойып ок кирлене берер.

Суалгыштарга, эжинетеп сууларга (көлдөргө, буунтыларга) оору улустын кийимин чайбаза эмесе ол сууга быjar суулар агып кирзе, суу база жүгүштөлөр.

ИЧТИН ЖУГУШ ООРУЛАРЫЛА ТАРТЫЖАРЫ

Ооруны агылап алала, оору кижини кадык улустап айрып салары

Ичтин тиф оорузынан, паратифтен, дизентериядан ооруп турган улус эбиреде жүргөн суу-

кадык улуска жаан жеткерлү болуп жат, онын учун улустын оорузун тургуза ла анылап, олоорды кадык улустаан ол ло тарыйын айрып салары жаан учурлу. Ичтин жугуш оорузун болгонун жартап алган кийининде, оору кижини тургуза ла больницага жатырар. Оору кижинин ич кийимдерин ле жастык-төжөгүн дезинфицировать эдер, аяак-калбагын сууга кайнадар керек.

Оору улусты больницага (госпитальга) апарардан озо жаткан айылынын ичин ле айылдын ичиндеги немелерди жакшы жаап дезинфицировать эдер учурлу.

Ичтин тиф оорузунан, паратифтен ле дизентериядан ооруп турган улусты кичееп көргөн улус врачтардын медицинский шинжүзүндө болор учурлу.

Мынайып оорыйла, жазылган улустын ортозында бациллалу улус бар болбозун деп, врачтар шиндеп көрүп турадылар. Бациллалу улусты кичееп көрбөтөн медицинский шинжү тургузылат.

Бойын ару-чак тудары

К и ж и б о й ы н а р у - ч е к тудуп, анчадала колдорун ару тудатаны ичтин жугуш ооруларыман чеберленеринде жаан учурлу болуп жат.

Ичтин тиф оорузун ла дизентерия ооруну кирлү колдын оорулары деп адап турганы керегинде брб айдылган, олоор ненин учун онойып адалып жат десе, бу ооруларла оорыдатан микробтор кижинин ичи-кардына колдон кирип жат.

Шак онын учун колды ару-чек тударын кичееп, курсак ичер алдында, иштен божогоп кийининде, уборныйга барып келген кийининде жаантайын колды самындап, жакшы жууп турар керек. Колдын-буттын тырмактарын онойып ок ару-чек тудуп, кыскарта кескени жакшы.

Аш-курсақты ла ичетен сууны кирлендирбей, сурекей корулаар керек. Ичетен сууны кыйалта жок кайнадар керек, эмезе југуштадар микробторын медицинский пункттан алган агылу эмдерле јоголтын салган сууны ичер керек. Суутти онойып ок кайнаткан кийининде ичер керек.

Ичтин југуш ооруларыла оорыдатан микробторды јоголтор ижемжилу эп-суме—олорды бир канча минуттын туркунына кайнадатаны болуп јат.

Огородтын чий ажын ла фрукталарды јинртег ово ару сууда јунар керек. Айак-казанды сурсен ару-чек тудар керек.

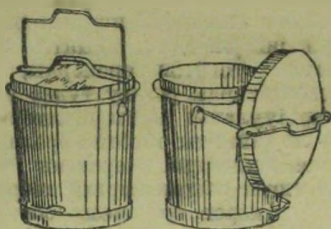
Ару-чек керегинде айдылган бу ээжилерди јоруктан јургенде (поезде, пароходто ла ошондо бекё јерлерде), кыйалта жок будуриш турганы јаан учурлу.

Тураныг ичин ару-чек тудары

Ичтин југуш оорулары табылбазын деп, уду јадатан ла служебный туралардын ичин ару-чек тудар керек. Общежитиелерде дезе кайнадын салган ичетен ару сууны каклакту бактарда тудар учурлу.

Тураныг ичинде аш-курсак салатан агылу шкаф бар болор учурлу. Ичкен-јиген курсақтыг артканын, калаштын оодыктарын, база онойып ок кухнядан арткан таштанчыларды јабулу кдибкё эмезе бакка салар керек. Оцдый аш-курсақтыг артканын салган кдибкти эмезе бакты куйун сайын тдгун турар керек.

Улус јаткан тураныг јанын ару-чек тудар керек. Бастыра туралардын јанында јайынты тдгор оролорды ла чбп-чблгё, сурсе тдгор кайыр-

2 жүр. Сүрөс жууитан конок.

чактарды кыйалга жок жазап алала, одордын үс-
тин жик жок жабулу тудар керек. Чөп-чөлгөлү
кайырчактарды удатнай арчып турар керек. Улус-
жаткан тураларды эбиреде ару эмес болзо, ошон
улам ичтен суу жугуштала, ого үзеери, онызы
ичтин жугуш ооруларынын микробторун таркада-
чы чымылдарга өзөр арга берер, шак онын учун
улус жаткан тураларды эбиреде ару-чек тутканы
жаан учурлу болуп жат.

Чымылдарла тартыжары

Жылын жылу бивбринде чымылдар жымыртка-
ларын кижинин жапы тезегине, жылкынын бөггине,
кухиядан анарын төккөн жыдын жаткан таштан-
чаларда база жыдып турган жуунты немелерде
салын жадылар. Ондый жерлердин жыдын сезин,
чымылдар учун келгилейт. Чымылдар жымыртка-
ларын этке де салып жадылар. Чымылдарды бе-
күрбей, одордо тартыжып, жайынты төгөтөн оро-
лорды чымыл кирип болбос эдин, уборныйларды
арчып турар кайырчактар эдин, өтөкти чогуу
жууитан анылу жерлер эдин, чөп-чөлгө уратан
кайырчактар да ошон до-бекө немелер эдин алар

керек. Бу немелердин бастыра жарык-тежиктерин шыбап, агаштап эткендеринин жиктерин сагысла туй уруп, жик жок эдип, жайынты төгөтөн лө гаштанчыларды төгөтөн оролорды, чөп-чөлгө уратан кайырчактарды жабулу тудар учурлу.

Чымылдар жуулаган жытты жоголторго таштанчы төгөтөн лө жайынты төгөтөн оролорды үстинен 10 процент хлорный череттин чейинтизин уруп, эмесе элгеп салган кургак тобрак, кумак, күл сееп салар керек, ол эмесе ооктоп салган горф урар керек.

Удус жаткан туранын ичинде учуп жүрөтөн чымылдарды жоголтогон жүзүн-жүүр эш-аргалар бар. Чымылдарды өлтүрөргө көп сабазында жапышчак чаазынды, мухомордорды (корондоп салган чаазын) ла мухоловкаларды (чымылдар тударга жазаган анылу немелерди) тузаланып жат. Формалиинин 2—3 процент чейинтизин тузаланарга жараар (бир калбак формалиинди бир стакан сууга чейин, салар кожуп ийеле, бу чейинтини табактарга уруп саладылар).

Аш-курсак жазап турган предриятиелерде ле балдардын учреждениелеринде коронду средство-лорды тузаланарга жарабас, ненин учун десе, өлгөн чымылдар аш-курсакка түжердеп маат жок.

Туранын ичинде учуп жүрөтөн чымылдарды жоголторго ДДТ, флицид, пиретрум деп препараттарды тузаланарга жараар. Ол препараттарла анылу аппараттардын (буркуруштардын) болужыла стенелерди, потолокты, көзпөктин бозоголорын ла чымылдар отургадый тудунар-кабынар немелерди буркуртып саладылар.

Жүзүн-жүүр бөдүлү мухоловкаларды база оноп-нын ок көп тузаланып жадылар.

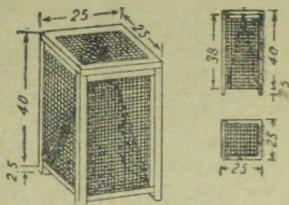
Белен мухоловкалар—үстинде бөктү, түбинде десе чымыл киреле, ойто чыгып болбос эдин жа-

заган тежиктү шил колбалар садуда бар. Чымылдар жуулатан жемди ондый мухолоканын буттарынын ортозына салып койодылар. Жемге келген чымылдар мухоловкага алдындагы тежигинен өрө чыгып киреле, ондо уруп салган суйук немеге (тату чайга, кваска,) түжүп блүп турадылар.

Мухоловкарды чымылдар жуулып, көптөп өзүп туратаан жерлерде саларга жараар (уборныйлардын жанында, жайынты төгөтөн оролордын ла чөп-чөлгө төгөтөн кайырчактардын жанында).

3-чү жүр. Шил мухоловка.

4-чү жүр. Сеткадан эткен мухоловка.

Чымылдар тышкартынан туранын ичине учуп кирбезин деп, ачык көзүктөрдү ле форточкаларды марляда эмезе бидийин эткен металлический сеткала көжөгдлөп салганы жакшы.

Кухнялардын, столовыйлардын, аш-курсак салатаан складтардын, пекарнялардын көзүктөрүн ле эжиктерин ондый сеткаларла көжөгдлөп салганы анчадала жаан учурлу. Көзүктөргө ле эжиктерге илген сеткалардан тежик чыкпазын деп, кыйалта жок шиндеп турар керек. Чымылдарды үркүдип турзын деп, көзүктин рамазына эмезе форточканын устиги блугине лист чаазынды тилимдей кезеле, жапшырып салар, жыбар соккондо, чаазыннын тилимдери кыймыкта-

жыш, көзөңктөн кирерге турган чымылдарды үркүдип турат.

Айылдын жапын жаантайып ару тудар керек. Жайышты төгөттөн оролорды, уборныйлардын кайырчактарын, өтөкти жууп чеберлейтөн жерлерди ле чөп-чөлгө уратап кайырчактарды толтурбай, арчып турар учурлу. Уборныйдын кайырчактарын кажы ла айда 1—2 катап арчып турар, жайышты төгөттөн оролорды ла чөп-чөлгө уратап кайырчактарды 5 күнниң бажында бир катап кыйалта жок арчып турар керек. Уборныйда жуулган тезекти тартып төгөр арга жок болзо, оны огородто жерге төгөлө көмө сүрүп саларга эмесе компостный чогуштыга салала, онын кийининде огородтын жерин жарандырага жараар. Кургак чөп-чөлгөн ле таштанчыларды кийининде өртөөргө эптү аныду жерге жууганда жакшы.

Өтөкти десе компостныйнн жапында өтөк чеберлерге өбөттийин жазаган жабулу жерге жууп турар керек. Онойып жууган өтөкти өбөттийин өтөк төгөр эдин жазаган жерге күнүн сайын айылдардын жапынап апарып, төгүп турар учурлу.

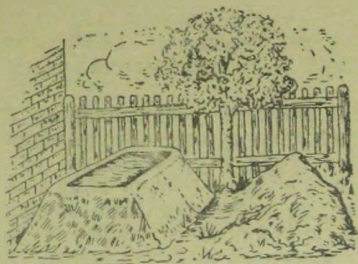
Аш-курсактын арткан-калгадарын ла кухиянын таштанчыларын азыранты куштарга ла тындуларга азырал эдин берерге кем жок. Онойып эдер арга жок болзо, жыдып турган таштанчыларды жерге көмүп эмесе компостировать эдин жат.

Жыдып турган таштанчыларды журт жеринг тыш жапында өксүүр жерде көмөр учурлу. Таштанчы көмөттөн ондый оронун теренин 1,5 метр, түбиндеги тууразын 1 метр, үстинин тууразын 1,5 метр эдин казып жат. Оронун сыны десе 3 метрден өтпөс учурлу.

Компостный чогуштын айыл-журттап, ичетеп сууну алатап колодецтерден 25 метр ыраак, түс, кургак, такталып калган жерде эдин жат.

Компостный чогунты эдетен јерди ортозы јаар эмеш келген эдин јазап ийер керек. Ондый јер агаптын кѳлѳткѳзинде болгондо јакшы. Компостный чогунтынын тууразы 2 метр, бийиги десе 1,5 метр болор. Чогунтыны узун да эдерге кем јок, ол тушта онын тууразын 3 метр, бийигин десе 1,5 метр эдер керек. Таштапчыларды ла чѳп-чѳлгѳни тобракка эмесе кургак торф-

5-чи јур. Таштапчыларды компостировать эткени.

ло кыптай салын чоғоло, үстинен тобрак уруп салар. Ондый компостный чогунтыны, ого бир кезек бйдин бажында суу уруп, 1—2 ап тургузар, ол бйдин туркунына 2—3 катап алыптыра булгаар керек.

Компостный чогунтыда ѳтѳк, чѳп-чѳлгѳ лѳ оноп до бѳкѳ таштапчылар бир тўней, сўрекей баалу удобрение боло берер, оны огородтордо эмесе сад ѳскүретен јерлерди јарапдырарга тузаланып јат.

Јурт јерлерде, лагерный айалгаларда јерге отурурга орѳокторды тузаланаарга јараар. Ондый орѳокторды казатап јерди таллап алала, оларды јазаарынын ла канайда тудатанынын

ээжилерин ииндеи турарына анчадала жаан аяру салар керек.

Айылдарды ла лагерлерди эбиреде чбп-чблгб болбозын деп, ондый ороочокторды улус жаткан туралардан 50 метрден жуук эмес эдип, ичетен суу алып турган жерден 200 метрден жуук этпес учурлу. Ондый ороочокторды тапчы, кыска, тын терен эмес канавалар кеберлу эдип жат (терени 0,5—0,6 метр, узуну 2 метр болзо, тууразы 0,3 метр болор учурлу). Ороочоктыг устине досколор салып жат. Ороочокты эбиреде досколорло, брмблб эмезе койу жырааларла чедендеп салар керек.

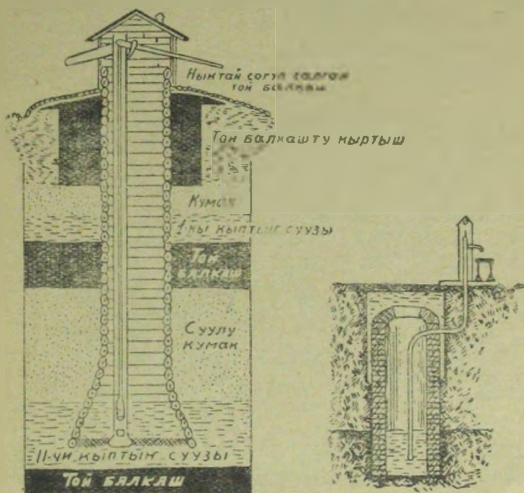
Жаланда жазайтан уборныйларды ла ороочокторды тузаланап тушта, оморды эбиреде жерлерди ару-чек тудар учурлу. Ондый уборныйларды толтырбай, бойынын бйинде кммун салала, жагы уборныйларды брбги айдылган ээжилер аайыпча жазап алар учурлу. Жерге отураарга жазаган ороочокторды ару-чек тузаланап керек. Толуп калган ороочокторды омордыг жапында ажындыра белетеп салган тобракла, оок торфло эмезе хлорный черетле устинен кммун салар керек.

Ичетен суу алып турган жерлерди ару-чек тудуп чеберлеери

Ичтин жугуш ооруларын кбп таркатнаска ичетен сууны алып турган суалгыштарды ару-чек тудар керек. Суалгыштарды киртитпей, ару-чек тудуп, ичетен сууга кирлу суу кирбезин деп, устин туй жаап салар керек.

Шахта аайлу жагы колодец казатап жерлерди талдаарына анчадала жаан аяру салар керек. Ондый колодецтерди бийиксуу жерлерде, чбп-чблгб лб жаынты тбгбтбн оролордон локжинин сббгин жууган жерлерден 30 метрден

жуук атпес учурлу. Колодецтин чертип жазаган срубунда тежиктер жок эдер керек. Колодецтин чертип тужурген срубун жерден дрб бийиги 0,8—1 метр болор учурлу. Колодецтин срубун эбиреде теренин 2 метр эдип, тууразын 0,75 метр

6-чи журук. Срубту колодецти чын-чике жазаганы.

7-чи журук. Шахта айлуу колодец.

эдип, койу той балкаш салала, оны нынтай согуп жат. Колодецти эбиреде жерди кату эдип тактап, срубтын жанында суу туулбезин деп, сай таштар эмезе кумак уруп, бийиктеди салганы сүреен жакшы.

Колодецтин устине кыйалта жок таскак эдип

саалар керек, ондо тежиктер болбос учурлу. Колодецте бастыра улус тузаланатан общественный кюбк болор учурлу. Кажы ла кижиге бойынын кюбкиге колодецтен суу аларга жарабас. Суу кирлебезин деп, сууны насосло сордырып алатан артезианский колодец эткенде сурен жакшы.

Колодецтин жаына кийим жунарга жарабас, колодецти эбиреде жерлерди ару-чек тудар керек.

Колодцетерди жаантайын санитарный ишчилер корул, оларды жаантайын ремонтдып, арчыдып турар учурлу.

Ичетен сууны агын суулардан (кюлдюрдю, буунтылардан) алып турган болзо, суалгышты улус эжинетен ле мал сугаратан сугаттын ыраак устиги жаында жазаар учурлу. Ичетен суу алып турган суунын агыны аайынча мындый эжиелер тургузылып жат. Эг озо ичетен суу ла курсак белетейтен сууны алатан жер, оноп томюн улус эжинетен жер, улус эжинетен жерден томюн—мал сугаратан ла мал жунаган жер эдер.

Агын суулардан ичетен суу алып турган болзо, улус эжинетен ле мал сугарып турган жерден томюн кир жунаган ла кийим чайбайган жер эдерге жараар.

Кичишек буунтыларда ла кюлдюрдю улус эжинерге, кийим чайбаарга, мал сугарарга жарабас.

Жаан кюлдюрдю дезе улус эжинетен, мал жунаган ла кийим жунаган жерлерди ичетен суу алар жерлерден ыраак эдип турар керек.

Посудаларды, флягаларды ла ичетен суу тудатан немелерди сурекей ару-чек тудар керек. Флягаларды 30 минуттын туркунына кайнадып жат эмезе хлорло дезинфицировать (хлорировать) эдип жат,

жартап айтса, флягага толтура урган сууга 1 процент хлорный череттин 4—5 кубический сантиметр чейинтизини урала, 30 минуттын туркунына тургузын жат. Мынайып дезинфекция иткен кийиниште фляганы кайнаткан ару сууга катап-катап жайын ийер керек. Флягалардын бокторин онойып ок кайлады, дезинфицировать эдиш эмеже хлорный череттин чейинтизине салып, $\frac{1}{2}$ —1 частын туркунына тудуп жат.

Бациллалу улусты танып, оморды шиндеп турары

Бациллалу улус ичтин жугуш ооруларын таркадын жат деп, брѳ айдыган. Кезик улуста бациллалар бар деп кем де билбестен маат жок. Аш-курсактын ла ичетен суунун жанында иштеп турган ондый улус анчалала жеткерлу болуп жат. Ондый улуска столовыйлардын, буфеттердин, аш-курсак садар магазиндердин, ларектордын, аш-курсактын продукталарын белетеп турган предриятиелердин, сѳт фермаларынын ла сѳт жууп турган пункттардын, водопроводтордын ишчилери келижип жадылар.

Бациллалу улусты бойнын бийинде билип аларга мындый иш ѳткѳрилди жат: ичтин тиф оорусынан, паратифтен ле дизентериядан оорыйла, больницадан чыккан бастыра улусты; тѳс водопроводтордын ишчилерин база онойып ок омордын билелерин; курсак ичетен общественный предриятиелердин ишчилерин, сѳт промышленностин ла садунун ишчилерин лабораториялар бир кезек бийдин бажында шиндеп кѳрѳп жат.

Аш-курсак белетеер предриятиелерде, албаты-жонды азырап турган учреждениелерде, аш-курсакла садыжып турган бѳлѳктерде иштеп тур-

ган ишмекчилердин ле служащийлердин ортозынаг бациллалу кижн табылза, ол кижини тургуза ла аш-курсак ижинде (аш-курсакты белетееринде ле корулаарында) база ичетен суунын јанында иштебес эдин, бскб ишке кбчурер учурлу. Аш-курсак белетеер предпрятиелерге иштеерге кирерге турган бастыра улус бациллалу болбозын деп, лабораторный шинжү бдр учурлу. Шинжүде бациллалу деп јарталган улусты бу предпрятиелерге ишке албас.

Бациллалу улус бойлорын аручек тудар ээжилерди кыйалта јок бдурер учурлу.

Курсак ичетен общественный предпрятиелерде санитарный шинжү

Курсак ичетен общественный предпрятиелерде ишмекчилерди, служащийлерди кбрун, бациллалу улусты таап, медицинский шинжүни бткуруп турарыла коптой, курсак ичетен общественный предпрятиелердин ичнн аручек тудуп, аяк-казандарды аручек тударына ла иш дйинде бойын аручек тударына, колын, бойынын бастыра эдин, кийген кийимин ару тударына кыйалта јоктон ајару салар керек.

Аш-курсактын бастыра предпрятиелеринде колјунгуштар, коларткыштар, самын база оной до бскб немелер болор учурлу.

Столовыйларда ла буфеттерде јабулу бактарда эмезе ббктү графиндерде кайнаткан суу бар болор учурлу. Продуктовый сырьёны ла белетеген аш-курсакты тартар тушта санитарный ээжилерди кыйалта јоктон бдурип, сырьёдон аш-курсак белетегенде, база белетеген аш-курсакты улуска садар тушта аручек керегинде

искемтелерди бүдүрөр керек. Белен продукталарды кызыл колго тударга сырагай жарабас.

ИЧТИН ТИФ ООРУЗЫНАН, ПАРАТИФТЕН ЛЕ ДИЗЕНТЕРИЯДАН ООРЫБАС ЭДИП ПРИВИВКАЛАР ЭДЕРИ

Ичтин тиф оорузунан, паратифтен ле дизентериядан оорыбас эдип, улуска анылуу прививкалар эдип жат, жартап айтса, кижинин терезинин алдына укол эдип, ол оорулардын блу микробторун кошкон вакцина божодып жат. Мынайып кижинин терезинин алдына вакцина божодотом прививканы кажы ла 7—10 күннин бажында уч катап өткүрөр учурлу. Советский учёныйлардын тапкан поливакцина деп адалатан эмле теренин алдына прививканы бир ле катап эткен кийининде ичтин бастыра жүгүш ооруларыла оорыбас эдип токтодып салат.

Дизентерия оорула оорыбас эдип, база вакцинаны тузаланар, ондый вакцина таблеткаларда да болор, эмезе сүйүк та болор. Вакцинаны курсак ичерден бир час озо 3 күн ичип турар керек.

Дизентериядан оорыбаска бактериофаг деп эм ичкеңде база жакшы.

Бактериофаг деп эм дизентерия оорунун микробторун кайыптып ийет. Бу эм кижинин ичкардында жүргенче, кижини дизентериядан оорыбай жат. Дизентериядан оорыбаска, ач өзккб 10 кубический сантиметр бактериофагты ичеле, онын кийининде бу эмди 5—7 күннин туркунына база 2—3 катап ичер керек. Бактериофагты ичерден озо соданын бир калбак 5 процент чейинтизип ичип турар керек.

Бактериофаг деп эмди анчадала дизентерия оорулу улусты кичееп жүрген кижини база дизентерияла жүгүшталгадый кижини ичер учурлу.

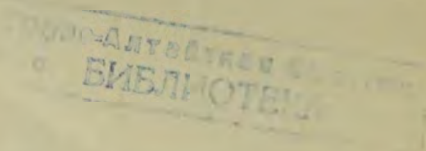
Улус ичтин југуш ооруларынан анчадала жаскыда ла жайгыда көп оорып јат. Онын учун ичтин југуш ооруларынан корыйтан прививкаларды жылдын сайын жаскыда эдип јат.

Ичтин југуш ооруларынан корыйтан прививкалар кижиге каршу јетирбей јат.

*
*

Ичтин југуш ооруларынын баптапкы ла темдектерин сескен кижн тургуза ла амбулаторияга эмезе медицинский пунктка барын, көрүнөр учурлу.

Врачтын јоби јогынан кандый да эмди бойы баш билинип ичерге сырангај јарабас, ненин учун дезе, кандый бир јарабас эмди ичкежин, ол оору кижиге каршузын јетирерден маат јок (темдектезе, дизентерияла оорыгажын, сульфамидный препараттарды ичетен ээжизин билбей, бодоп ло ичкенде, ондый болуп јат).

Редактор	И. ЧАКЫРОВА
Техн. редактор	С. Суразаков
Корректор	С. Сабашкина

АН 21507 Сдано в набор 19/III-52 г. Подписано к печати 2/IV-52 г. Объем 1,75 п. л., уч. авт. л. 1, уч. изд. л. 1,3. Тираж 2000 экз. Заказ № 681. Цена 40 коп.

г. Горно-Алтайск, типография облсполкома

15217

Баавы
Цена 40 акчи
коп.

В. Е. КОРОСТЕЛЕВ

Заразные кишечные
заболевания и борьба
с ними

на алтайском языке

33